

Välkommen till naturreservatet Härmanö!

Naturreservatet består av Stora och Lilla Härmanö. Ön är utsatt för väder och vind på grund av sitt läge i yttersta kustbandet. Detta präglar i hög grad naturen på den sex kilometer långa ön. I väster dominerar renspolade klippor, karga hållmarker och hedar. På östra delen av ön finns blomsterrika ängsmarker.

Århundraden av bete och slåtter har satt sin prägel på landskapet och skapat en tilltalande mosaik av öppna lyckor insprängda i den bergiga terrängen. På Härmanö finns gott om små kärr och vattensamlingar, en del av dem resultat av tidigare torvtäkter. Bävurar har sedan 2000-talet byggt dammar som bildat större sammanhängande vattenområden.

Blommande lundar och ängar

I dalgångarna växer lummiga lövskogslundar där blåsippor blommar om våren. De torrare ängsmarkerna och strandängarna har ofta en artrik flora. Det beror på att marken är rik på skalgrus. Vid slåttern, som sker när blommorna har fått fröa av sig, tar man bort det slagna gräset för att inte tillföra marken ytterligare näring.

Djuren släpps på efterbete. På ängarna blommar många växter som är beroende av slåtter och bete. I maj lyser markerna i gult av stora mängder gullvivor. De följs senare av mandelblom, jungfrulin, granspira, kustarun, lusern, blodnäva, krissla, höskallra, väddklint och en lång rad andra örter.

Spår av is och människor

Berggrunden på Härmanö består av gnejs som är uppbruten i en mängd sprickor, klåvor och dalgångar. Svarta diabasgångar går i nordsydlig riktning över hela ön, men de syns tydligast vid Härmanö huvud och Långekilen. Inlandsisen har lämnat spår i form av hållskulpturer som jättegrytor, tråg och hållkar.

Flera marker är kalkrika på grund av skalgruset i marken. Vid Grindebacken ligger Sandhålorerna som är rester av en exploaterad skalgrusbänk. Skalgruset bildades under inlandsisens avsmältningsskede då ön låg under vattenytan. Det består av skal av snäckor och musslor som blandats med sand och grus. Tidigare använde man materialet till glas- och

porslinsstillverkning samt som fodertillskott till höns. Här och där förekommer markanta stråk av mineralet fältspat. Brytning av fältspat förekom vid Höpallen och Stenvik under 1900-talets första hälft.

I Skällehushus, nära öns sydspets, har ett tiotal tomtningar med husrester från 1500- och 1600-talen grävts ut. Några av husen har troligen varit bebodda året om. Ben av nötboskap, får, svin, gäss och höns samt även järnföremål och keramikrester har påträffats. Bosättarna fiskade torsk och annan vitfisk och jagade även delfin, säl och sjöfågel.

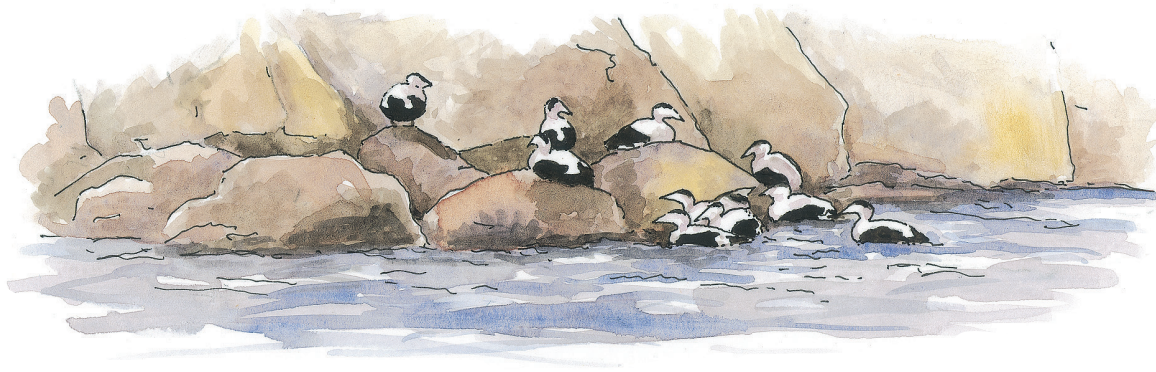
Bebyggelse

På öns östra sida har det åtminstone sedan 1500-talet funnits jordbruksbebyggelse. Jordbruket kombinerades med hemmafiske och fraktsegling. Gården Härm, som ligger mitt på östra stranden, är äldst och hit lokaliseras all bebyggelse. I samband med laga skifte 1831 delades öns gårdar med tillhörande mark i fem delar. Då byggdes de stenmurar som än idag genomkorsar landskapet. Under 1900-talets senare del förlorade jordbruket i betydelse och idag sköts markerna i enlighet med skötselplanen för naturreservatet.

Gårdarna Myren, Grindebacken och Höpallen brukas aktivt, Höpallen med betesdjur som håller landskapet öppet på den norra delen av reservatet.

Härmanö och ön Gullholmen bildar samhället Gullholmen, som ursprungligen var ett fiskeläge. Detta fiskeläge omnämns i handlingar från senare delen av 1500-talet, men möjligen är det ännu äldre. Fisket efter sill var periodvis viktigt i öarnas näringsliv. Den växlande tillgången på detta "havets silver" har under århundradenas lopp satt sin prägel på ekonomi, befolkningstal och bebyggelse. I början av 1900-talet fram till och med första världskriget, var det fiske efter långa och makrill på Nordsjön som styrde ekonomin. Detta fiske skedde med kuttrar inköpta från England. Så småningom användes kuttrarna istället till fraktfart.

Ejder, *Somateria mollissima*

Fågelliv

Härmanö har ett bra läge för sträckande fåglar. Vid Härmanö huvud, längst i sydväst, kan du se havsörn, alkor, sjöorrar och flera arter gäss. I sydbranten har korpar sitt bo. I Vadet, på Lilla Härmanö, häckar vadarfåglar och ibland kan man se fiskgjusen jaga här.

Täta snår

I övergången mellan öns ängsmarker och bergknallar växer ofta täta ogenomträngliga busksnår med slån, nypon och hagtorn. Här kan du också hitta blåhallon, även kallade salmbär. Växten kan lätt förväxlas med björnbär, men har många fler och kortare taggar. Bären är täckta av ett ljust vaxlager som ger dem en mattblå färg. Blåhallon får oftast bara några få bär, de smakar syrligt och gott.

Blåhallon
Rubus caesius

Friluftsliv

Härmanös naturreservat bevarar något av det äldre bohuslänska landskapet samtidigt som det är ett paradiset för det rörliga friluftslivet. Du kan vandra, bada och ägna dig åt fågelskådning eller fiske. Tänk på att ha bra skor och en matsäck med dig på vandringarna. Avstånden är långa och terrängen är kuperad och ofta svår att gå i. Banade stigar underlättar vandring. Vägarna från samhället till Klippevik och från Höpallen till Härm är tillgänglighetsanpassade. Vid Grindebacken finns en handikaptoalett.

Havtorn, *Hippophaë rhamnoides*

I Klippevik bildar havtornet snår och i Svinegilja finns en dunge med krumböjda havtornsträd. Havtornet är tvåbyggare, det betyder att de har hon- och hanblommor på olika individer. Havtornet blommar på bar kvist i mitten av maj och de små blommorna är vindpollinerade. Det är sällsynt att busken bildar bär på Härmanö.

Safsa, *Osmunda regalis*

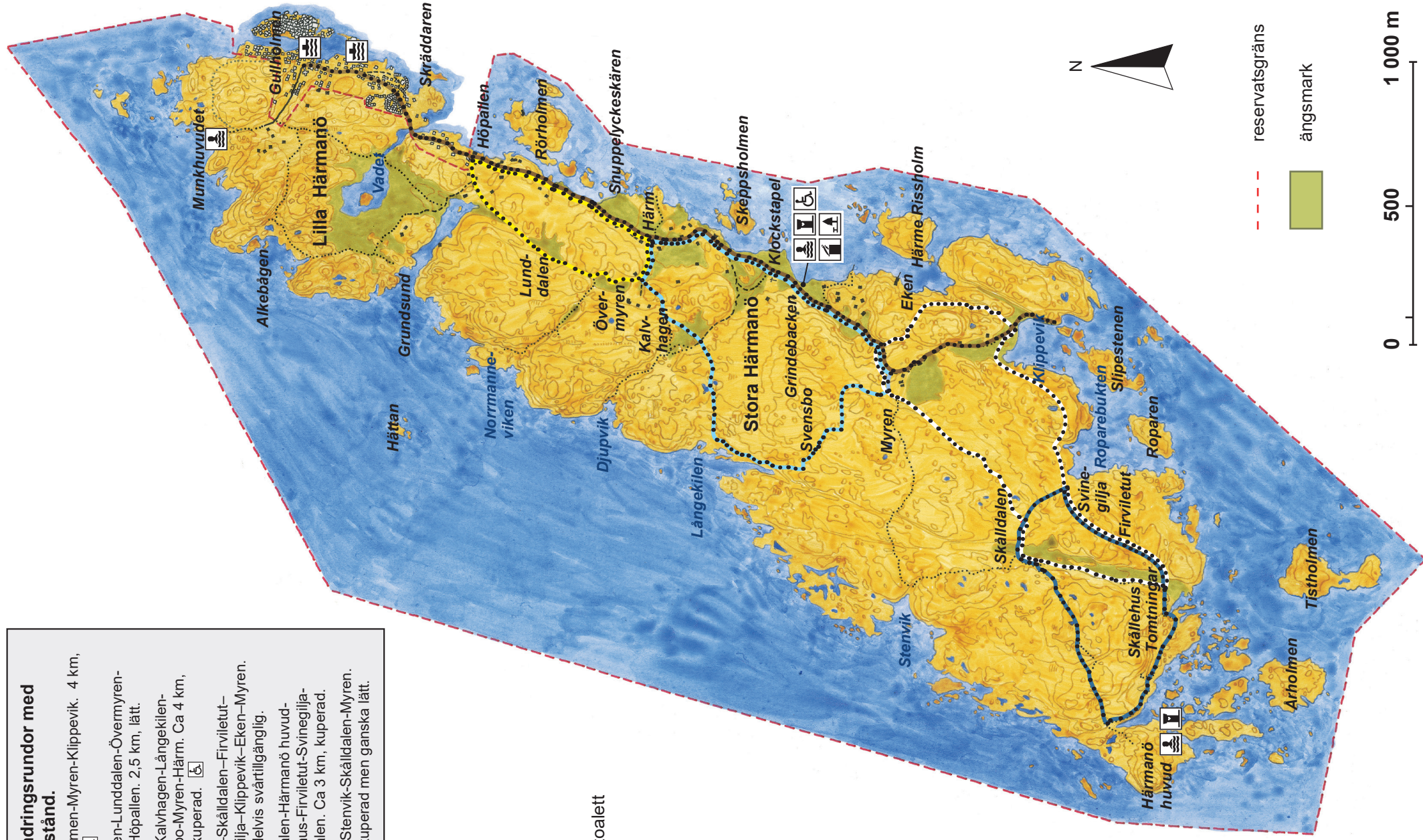
Safsan är Sveriges största ormbunke. Sporen sitter i bladtuppen istället för på undersidan av bladen. I Bohuslän är safsan endast känd från Härmanö och Härön. I södra Sverige växer safsan vid åar med bladen hängande över vattnet, men på Härmanö står den i torvmossar med upprätta, styva bladstjälkar. Safsans latinska namn *Osmunda* lär betyda "gudarnas gåva till mänskligheten", och *regalis* betyder den "kungliga". Det svenska namnet safsa sägs vara ett gammalt ord för "veta". Det berättas att kloka gummor om morgonen "tigandes och fastandes" kunde gå till en safsabuske för att få råd.

Förslag på vandringsrundor med ungefärliga avstånd.

- Gullholmen-Myren-Klippevik. 4 km, lätt.
- Höpallen-Lunddalen-Övermyren-Härm-Höpallen. 2,5 km, lätt.
- Härm-Kalvhagen-Långekil-Svensbo-Myren-Härm. Ca 4 km, delvis kuperad.
- Myren-Skåldalen-Firviletut-Svinegilja-Klippevik-Eken-Myren. 5 km, delvis svårtillgänglig.
- Skåldalen-Härmanö huvud-Skållehus-Firviletut-Svinegilja-Skåldalen. Ca 3 km, kuperad.
- Myren-Stenvik-Skåldalen-Myren. 2 km, kuperad men ganska lätt.

Badplats
Färjeläge
Söptunna
Toalett
Rastplats
Handikapptoalett

--- reservatsgräns

■ ängsmark

0 500 1 000 m

Bohusläns ljunghedar

Ljunghedarna röjs med hjälp av EU-pengar. Ljunghedarna i Bohuslän har växt igen under det senaste århundradet. Orsaken är att betesdjuren försvunnit från markerna och att det inte längre finns behov av ved för matlagning och värme. Under perioden 2010–2015 rörde man därför hedar och ängar och gallrade kring värdefulla hagmarksträd med stöd av EU:s Life fond. Nu kan trädens grenar breda ut sig. Stammarna blir solbelysta och ger då plats för lavar och värmeälskande och sällsynta insekter som skalbaggar.

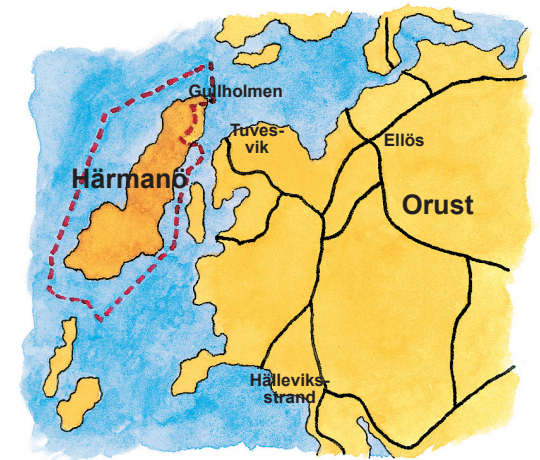
Bränning är en traditionell metod för att förnynga gammal ljunghed och gynna insekter och växter. Efter bränning återkommer gräs och örter, betet blir bättre och mångfalden ökar. Betesdjur krävs för att förhindra igenväxning och skapa de öppna miljöer som skärgårdens växter och djur är beroende av.

Ljungen – en användbar växt för människa och djur

På de magra hällmarkerna och rishedarna flammar i augusti ljungens blommor i rödviolett. Växten är inte särskilt nogräknad och kan växa på i stort sett alla jordarter utom kalkmarker. Ljung har en vedartad stam och i forna tiders skoglösa landskap använde öborna riset som bränsle. Växten var också viktig som bete och vinterfoder till djuren och som strö i ladugården. Kvinnorna använde ljung till madrasser, den fyller bra och har förmåga att hålla ohyra på avstånd. Av de sega rötterna flätade korgar, riset blev till kvastar och de finaste grenarna till vispar.

Ljung
Calluna vulgaris

Läge

Härmanö ligger väster om Orust och nås lättast med färja från Tuvesvik till Gullholmen eller med egen båt. Naturreservat bildades 1967 och omfattar hela ön med undantag av Gullholmens samhälle.

§ Reservatsföreskrifter

Det är förbjudet att:

- plocka blommor och gräva upp växter,
- medföra lös hund,
- campa,
- göra upp eld,
- skräpa ned med glas, plåt, plast, papper och annat avfall,
- obehörigt framföra motorfordon.

Förvaltare: Väst kuststiftelsen

Text: Ulla Åshede, kompletterad och bearbetad av Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2016.

Illustrationer: Kerstin Hagstrand-Velicu, Christina Claesson (safsa).

Foldern har medfinansierats av EU:s Life+-fond och Naturvårdsverket i "GRACE-projektet" – Bete och restaurering av skärgårdsöar

Väst kuststiftelsen 2016